

Jarosław Jarząbek

Etnonacjonalizm i religijny fundamentalizm jako podstawy ideologii Palestyńskiego Islamskiego Dżihadu

Wschodnioznawstwo 6, 153-166

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jarosław Jarząbek

Etnonacjonalizm i religijny fundamentalizm jako podstawy ideologii Palestyńskiego Islamskiego Dżihadu

Wstęp

Wśród licznych palestyńskich ugrupowań narodowowyzwoleńczych Palestyński Islamski Dżihad zajmuje miejsce szczególne, wyróżniając się spośród nich pod wieloma względami. Choć jest organizacją stosunkowo niewielką pod względem liczby członków, w porównaniu z dużymi ugrupowaniami o charakterze masowym, jak Fatah, Hamas czy Ludowy Front Wyzwolenia Palestyny, jego działalność jest postrzegana jako jedno z najpoważniejszych zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa Izrael i zwalczana z całą stanowczością. Oprócz elitarnego raczej niż masowego charakteru, od innych ugrupowań palestyńskich różni Islamski Dżihad również specyficzna ideologia tego ugrupowania, będąca swoistym połączeniem silnego etnonacjonalizmu z wyjątkowo radykalną wersją islamskiego fundamentalizmu.

Celem niniejszego artykułu jest analityczne zbadanie tezy zakładającej, że szczególny rodzaj ideologii Palestyńskiego Islamskiego Dżihadu ukształtował charakter, strukturę organizacyjną i sposób działania tego ugrupowania, co z kolei sprawiło, że stosunkowo niewielka i niezbyt liczebna grupa zbrojna stała się jednym z najpoważniejszych i nieproporcjonalnym w stosunku do swojego rozmiaru zagrożeniem dla bezpieczeństwa Izraela.

Ideologia narodowowyzwoleńcza Palestyńskiego Islamskiego Dżihadu oparta jest na dwóch fundamentach. Pierwszym z nich jest etnonacjonalizm, rozumiany jako szczególna forma nacjonalizmu, obecna w krajach, „w których rodząca się tożsamość narodowa była pochodną odrębności grupy etnicznej, nie znajdującej dla siebie miejsca w istniejącym państwie i dążącej do tego, aby się politycznie usamodzielić”¹. Drugim jest islamski fundamentalizm rozumiany jako powrót

¹ *Nacjonalizm*, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=3945094> (1 XI 2012). Więcej na temat specyfiki palestyńskiego nacjonalizmu oraz procesu jego kształtowania się patrz: J. Jarząbek, *Palestyńczycy na drodze do niepodległości. Przemiany, rozwój i kryzys palestyńskiego ruchu narodowego*, Warszawa 2012, s. 15-50.

do prawdziwych źródeł religii, oczyszczenie jej ze wszystkich narosłych przez lata dodatków, powstałych zmian czy błędnych interpretacji oraz przywrócenie jej właściwego (czyli najwyższego) miejsca w społecznej hierarchii wartości. Tak rozumiany fundamentalizm nie jest, co warto zaznaczyć, częścią wiary czy doktryny religijnej, ale ideą polityczną wyrosłą na gruncie religii islamskiej². W omawianym tu przypadku Palestyńskiego Islamskiego Dżihadu możemy skonkretyzować, że odmianą fundamentalizmu, która posłużyła za bazę do ukształtowania ideologii tej grupy, była stworzona w Egipcie myśl salaficka.

Geneza Palestyńskiego Islamskiego Dżihadu

Klęska państw arabskich w wojnie sześciodniowej w 1967 r. miała dalekosiężne skutki dla wyznawców panarabizmu i arabskiego socjalizmu, których wiary w słuszność przyjętej orientacji podważyła. Spowodowało to w kolejnych latach masowy odpływ zwolenników tych koncepcji, którzy w większości zakotwiczyli albo w partykularnych ruchach narodowych, albo w ugrupowaniach o radykalnym charakterze religijnym. W pierwszym przypadku u Palestyńczyków przejawiało się to znaczącym wzrostem popularności idei samodzielnego narodu palestyńskiego i rosnącą siłą ugrupowań nacjonalistycznych, w szczególności Fatahu. W tym drugim przypadku, ugrupowania reprezentujące nurt fundamentalistyczny w islamie w latach 50. i 60. XX w. w większości krajów arabskich poddawane były brutalnym represjom i zepchnięte do głębokiej defensywy. Zwrócenie się Arabów w kierunku islamskiego fundamentalizmu i skokowy wzrost jego popularności wymusił częściowe przeformułowanie celów i metod działania tych ugrupowań.

Stało się tak ponieważ nowi członkowie i sympatycy oczekiwali nie tylko przewodnictwa duchowego, wskazówek dotyczących wiary i pracy nad właściwym formowaniem postaw religijnych społeczeństwa, ale też bardziej aktywnych działań i radykalnych kroków, które mogłyby przynieść natychmiastowe wymierne efekty. Z problemem tym musiała zmierzyć się też największa istniejąca wówczas w świecie arabskim organizacja islamskich fundamentalistów, egipcyscy Bracia Muzułmanie. Istniejący tam już od śmierci założyciela bractwa, Hasana al-Banny w 1949 r., rozłam na zwolenników działalności społeczno-religijnej, bez angażowania się w politykę oraz zwolenników zdecydowanych działań politycznych i zbrojnych pogłębił się³. W łonie bractwa zrodziły się ugrupowania zbrojne, takie

² B. Tibi, *Fundamentalizm religijny*, Warszawa 1997, s. 23-24.

³ Pierwszy z tych nurtów reprezentował m.in. Hassan al-Hudajbi, który formalnie przejął przywództwo w organizacji po śmierci Al-Banny. Na czołowego ideologa drugiego trendu wyrósł Said Kutb, którego koncepcje stały się później jednym z głównych fundamentów ideologii Palestyńskiego Islamskiego Dżihadu. Więcej na temat rozłamu wśród Braci Muzułmanów patrz: S. A. Cook, *The Struggle for Egypt. From Nasser to Tahrir Square*, Oxford 2011, s. 85-91.

jak Pokuta i Hidżra (At-Takfir wal-Hidżra) czy też Organizacja Dżihadu (Tandim al-Dżihad) (odpowiedzialna później za zabójstwo prezydenta Egiptu Anwara as-Sadata w 1981 r.).

Religijna geneza Palestyńskiego Islamskiego Dżihadu była bardzo podobna, gdyż jej twórcami byli studiujący w Egipcie młodzi Palestyńczycy, Fathi Szikaki i Abd al-Aziz Awda, którzy nie zgadzając się z oficjalnym stanowiskiem Braci Muzułmanów, zakładającym nieangażowanie się zbrojny opór, postanowili w 1980 r. założyć ugrupowanie zbrojne. Nie kwestionowali oni zasadniczych celów ani ideologii Braci Muzułmanów, lecz nie zgadzali się z metodami stosowanymi do ich osiągnięcia. Do Palestyńskiego Islamskiego Dżihadu dołączali głównie ludzie młodzi, bardzo często studenci i uczniowie⁴, zafascynowani radykalną ideologią i wojowniczymi hasłami ugrupowania, które były dla nich bardziej pociągające niż umiarkowana postawa oraz działalność organizacyjna, społeczna i religijna głównego nurtu Braci Muzułmanów. Silna wiara i religijny fundamentalizm, czy to wyniesiony z tradycji domu rodzinnego, czy też nowo odkryty, nie był jednak jedyną podstawą ideologiczną właśnie powstającego ugrupowania. Jej drugi fundament, którym jest element palestyńskiego etnonacjonalizmu, ukształtował ostateczną ideologię ugrupowania w co najmniej równie dużym stopniu.

Ogromny wpływ na to miał niewątpliwie fakt, iż wielu spośród pierwszych liderów Palestyńskiego Islamskiego Dżihadu nie było wcześniej członkami Bractwa Muzułmańskiego, ani żadnej innej organizacji o charakterze religijnym, lecz nim odkryli w sobie wezwanie do walki w imię Boże, działali w innych, świeckich ugrupowaniach palestyńskich lub panarabskich.⁵ Wszyscy oni doświadczyli traumy związanej ze skutkami palestyńskiej Klęski (An-Nakbah) 1948 r. (utrata ziemi i rodzinnych domów, wygnanie i życie jako uchodźcy) i kolejnej porażki z 1967 r., której skutkiem była kolejna fala wysiedleń i uchodźców oraz izraelska okupacja pozostałych ziem palestyńskich. Ich udziałem było też rozczarowanie postawą i prawdziwymi intencjami bratnich państw arabskich, kiedy na przełomie lat 60. i 70. XX w. do wielu Palestyńczyków dotarło wreszcie, że arabscy przywódcy nie specjalnie przejmują się ich losem a sprawę palestyńską wykorzystują głównie

⁴ Miejscami ich rekrutacji były głównie meczety, uniwersytety oraz izraelskie więzienia. Z. Abu-Amr, *Islamic Fundamentalism in the West Bank and Gaza. Muslim Brotherhood and Islamic Jihad*, Indianapolis 1994, s. 95.

⁵ Sam założyciel Islamskiego Dżihadu, Fathi Szikaki, nim przystąpił do Braci Muzułmanów, uważał się za nasyrystę, tak jak inni przywódcy i członkowie: Dżabr Ammar był oficerem w Armii Wyzwolenia Palestyny, podobnie jak Ahmad Mahanna i Misbah as-Suri, z kolei Muhammad al-Dżamal należał do Ludowego Frontu Wyzwolenia Palestyny. Wielu przywódców i członków przed „konwersją” na islamski fundamentalizm prezentowało bardzo świecki światopogląd. Byli wśród nich m.in. Ramadan Szallah, Sulejman Awda, Faiz Abu Muammar, Naif Azzam, Faiz al-Aswad czy Ahmad Mahanna. Zostali oni skaptowani odsiadując wyroki w izraelskich więzieniach, podczas studiów na palestyńskich i egipskich uniwersytetach oraz przez działalność społeczną. Ibidem, s. 94-95.

do swoich własnych rozgrywek politycznych. Zjawisko to, które określić można procesem „palestynizacji” sprawy palestyńskiej⁶, w decydujący sposób wpłynęło na uznanie przez liderów Islamskiego Dżihadu, że utworzenie niepodległego państwa palestyńskiego jest warunkiem koniecznym, a także wstępnym dla jego późniejszej islamizacji.

Ideologia Palestyńskiego Islamskiego Dżihadu

Powodem utworzenia przez dwóch członków Bractwa Muzułmańskiego odrębnej organizacji nie była zasadnicza różnica poglądów co do ideologicznych celów i priorytetów, lecz raczej co do ich kolejności oraz metod jakimi należy dążyć do ich osiągnięcia. Liderzy Islamskiego Dżihadu stali na stanowisku, że dopiero po zwycięskiej walce zbrojnej przeciwko wojskom okupacyjnym i utworzeniu państwa palestyńskiego można będzie skutecznie szerzyć w społeczeństwie wartości islamskie. Powstanie Islamskiego Dżihadu było więc skutkiem znanego i powszechnego w innych organizacjach i ruchach społecznych procesu buntu młodych, energicznych, działaczy przeciwko nieefektywnym i nie dość radykalnym ich zdaniem metodom działania przywódców starszego pokolenia. Procesy te, tak jak i w tym przypadku, prowadziły z reguły do powstawania zbrojnych komórek i zmilitaryzowanych grup, które po pewnym czasie usamodzielniały się, nie odcinając się jednak od swojej macierzystej organizacji ani nie zrywając z nią całkowicie kontaktów.

Założyciele Palestyńskiego Islamskiego Dżihadu, podobnie jak Bracia Muzułmanie, uważali się za ideologicznych spadkobierców Hassana al-Banny (a także wcześniejszych myślicieli i duchowych ojców współczesnego islamskiego fundamentalizmu, Dżamala al-Afganiego, Mahmuda Abducha i Raszida Riddy). Doceniali szczególnie rolę jaką Hassan al-Banna odegrał w stworzeniu struktur Bractwa Muzułmańskiego oraz zdefiniowaniu celów i dążeń Braci w postaci religijnego przebudzenia, reorganizacji społeczeństwa na wzór islamski oraz właściwego wychowania i edukacji.⁷ Młodzi przywódcy Islamskiego Dżihadu uważali jednak, że metody, które dla osiągnięcia wyznaczonych celów stosował Al-Banna nie sprawdziły się. Jego umiarkowanie w sferze politycznej i koncentracja wyłącznie na działalności w sferze religijnej, społecznej, edukacyjnej czy kulturowej nie przyniosły właściwych rezultatów, gdyż działalność ta została skutecznie zablokowana przez świeckie rządy państw arabskich (w szczególności Egiptu) oraz Izraela (w przypadku ziem palestyńskich).⁸

⁶ Więcej na temat tego procesu patrz: J. Jarząbek, *op.cit.*, s. 43-50.

⁷ Z. Abu-Amr, *op.cit.*, s. 97.

⁸ Nie znaczy to bynajmniej, że Hassan al-Banna odrzucał koncepcję dżihadu, czy walki zbrojnej jako takiej. Wręcz przeciwnie – w licznych swoich listach pisał o tym, że poprzez kampanię

Stąd też w o wiele większym stopniu na ideologię Islamskiego Dżihadu wpłynęły poglądy zdecydowanie bardziej radykalnego Saida Kutba, uznawanego za symbol islamskiej rewolucji. Według Kutba współczesne społeczeństwa żyją w stanie dżahiliji, czyli ignorancji – nieświadomości obecności Boga. Jest to stan podobny do dżahiliji istniejącej przed objawieniem proroka Mahometa, gorszy jednak od niej, gdyż nie wynika z niezajomości Boga, ale z odrzucenia go.⁹ Kutb uważał, że pomiędzy dwoma systemami: światem islamu i światem ignorancji (dżahiliji), istnieje zasadnicza sprzeczność. Systemów tych nie da się w żaden sposób pogodzić i jeden z nich musi zostać zniszczony, aby drugi mógł zatriumfować.¹⁰ W książce *Ma'alim 'ala at-Tarik* (pol. *Kamienie milowe na drodze*) stwierdzał, że żaden kompromis ani mediacja pomiędzy tymi sprzecznymi ze sobą systemami nie jest możliwa. Nie ma wątpliwości, że ta właśnie koncepcja Saida Kutba do dziś kształtuje skrajnie radykalną postawę Palestyńskiego Islamskiego Dżihadu wobec Izraela oraz sprawia, że ugrupowanie to z założenia odrzuca wszelkie porozumienia pokojowe. Koncepcje Saida Kutba stanowią więc zarówno niezwykle ważny fundament radykalnej islamskiej ideologii omawianej grupy, jak też stały się przyczyną ważnego rozłamu w łonie ruchu Braci Muzułmanów, w wyniku którego powstały liczne islamskie ugrupowania ekstremistyczne o charakterze zbrojnym, w tym Palestyński Islamski Dżihad.

Inną ważną postacią dla Islamskiego Dżihadu jest szejk Izz ad-Din al-Kassam, który jako pionier zbrojnego oporu przeciwko syjonizmowi i brytyjskiemu imperializmowi zajmuje szczególne miejsce w ideologii ruchu. Jego znaczenie jest tym większe, że zarówno w przesłaniu, jak i w konkretnych działaniach szejka Al-Kassama odnajdujemy połączenie obu kluczowych elementów ideologii Palestyńskiego Islamskiego Dżihadu: wezwanie do „dżihadu na drodze Boga” (szerzenia/obrony wiary) i dżihadu w celu wyzwolenia kraju (Palestyny). Za szejkiem Al-Kassamem liderzy Islamskiego Dżihadu powtarzają również, że wyzwolenie Palestyny musi być dokonane rękami samych Palestyńczyków, bez oglądania się na innych Arabów oraz bez czekania aż islam pokona swoich wrogów. Przekonanie o tym, że wyzwolenie Palestyny powinno być wstępem do ogólnoświatowego dżihadu i zwycięstwa rewolucji islamskiej a nie jej skutkiem

edukacyjną oraz przebudzenie religijne Bracia Muzułmanie mają przejąć władzę i utworzyć państwo islamskie, które będzie wystarczająco potężne, aby zmierzyć się z wrogami islamu na polu bitwy. T. Helfont, *The Palestinian Islamic Jihad's U.S. Cell [1988-95]: The Ideological Foundations of its Propaganda Strategy*, s. 3-6, <http://www.fpri.org/pubs/2009/12/Helfont.PalestinianIslamicJihadUSCell88-95.pdf> (2 XI 2012).

⁹ Tę koncepcję „współczesnej dżahiliji” wprowadził jako pierwszy Abu al-Ali al-Mawdudi, od którego następnie zaczerpnął ją Said Kutb. *Fundamentalizm muzułmański*, wywiad z prof. Markiem Dziekanem, <http://www.arabia.pl/content/view/260892/2/> (2 XI 2012).

¹⁰ Z. Abu-Amr, *op.cit.*, s. 97-98. Dlatego też Said Kutub nawoływał wprost do obalenia istniejących, świeckich reżimów i zastąpienia ich władzą islamu, co zresztą przyczyniło się do jego śmierci w egipskim więzieniu w roku 1966.

jest niezwykle ważnym elementem ideologii Palestyńskiego Islamskiego Dżihadu¹¹. Z praktycznych działań szejka Al-Kassama w okresie jego walki z Brytyjczykami w Palestynie (1929-35) twórcy Palestyńskiego Islamskiego Dżihadu mogli także zainspirować się strukturą organizacyjną i zasadami rekrutacji, które ten wykorzystywał w stworzonej przez siebie zbrojnej grupie noszącej nazwę „Czarna Ręka”¹².

Palestyński Islamski Dżihad był jedną z niewielu w sunnickim świecie arabskim organizacją, która tak silnie i otwarcie popierała szyicką rewolucję w Iranie, przejmując część ideologii, głoszonej przez jej lidera ajatollaha Ruhollaha Chomeiniego, jako swoją własną. Należy przy tym wyraźnie zaznaczyć, że Islamski Dżihad nie popadał w herezję i bynajmniej nie przejmował od Chomeiniego tych elementów jego ideologii, które wywodziły się z szyizmu i były obce sunnickiej ortodoksji¹³. Na szczególną pochwałę zasługiwała natomiast w oczach przywódców Palestyńskiego Islamskiego Dżihadu pierwszoplanowa pozycja, jaką w polityce ajatollaha Chomeiniego zajmowała Palestyna, jako kluczowa część Ziem Islamu (Dar al-Islam). W wydanej w 1979 r. książce pt. *Chomeini: Rozwiązanie Islamskie i Alternatywa* Fathi Szikaki rozwija tezę Chomeiniego, iż izraelska okupacja Palestyny jest częścią większego planu rozbicia islamskiej społeczności, a następnie jej westernizacji i zniewolenia. Aby temu zapobiec należy przede wszystkim zniszczyć państwo syjonistyczne i to zadanie jest religijnym obowiązkiem każdego muzułmanina.¹⁴ Bardzo ważnym elementem ideologicznym przejętym od ajatollaha Chomeiniego były też niektóre przeformułowane i na nowo zinterpretowane przez niego koraniczne terminy. Wśród nich szczególną rolę odgrywa pojęcie „męczeńskiej śmierci” (szahada) i „męczennika” (szahid), które Chomeini rozszerzył na każdego muzułmanina, który poświęca swoje życie dla sprawy Boga¹⁵. Koncepcja szahida i męczeńskiej śmierci bardzo silnie zainspirowała zarówno ideologię, jak i konkretne działania poszczególnych członków Pa-

¹¹ Szejek Izz ad-Din al-Kassam pochodził z Syrii, co nie miało jednak znaczenia dla jego życiowej misji, którą było wyzwolenie Palestyny spod władzy Brytyjczyków i Żydów, i oddanie jej we władanie prawowitym właścicielom, palestyńskim Arabom. Ibidem, s. 99.

¹² Było to m.in. bardzo ostrożne dobieranie nowych członków, którzy przed przyjęciem do grupy byli obserwowani i poddawani próbom. Sama grupa miała poziomą strukturę organizacyjną – podzielona była na małe, kilkusobowe komórki, których członkowie nie znali się wzajemnie a rozkazy otrzymywali bezpośrednio od przywódców całej grupy. Sami zaś członkowie grupy rekrutowani byli głównie z niższych i uboższych warstw społeczeństwa, którym, według szejka Al-Kassama, można było zaufać. Dokładnie te same zasady wykorzystywane pół wieku później przez przywódców Palestyńskiego Islamskiego Dżihadu sprawiły izraelskim służbom specjalnym tak wielkie trudności w rozbiciu grupy. Ibidem.

¹³ Za taką uznać można np. całą chomeinistyczną koncepcję organizacji państwa islamskiego z Najwyższym Prawnikiem (wilajet-i-faqih) na czele. T. Helfont, *op.cit.*, s. 8-11.

¹⁴ Z. Abu-Amr, *op.cit.*, s. 101-102.

¹⁵ Terminy te wcześniej używane były w zasadzie wyłącznie w odniesieniu do szyickich świętych, którzy zginęli zgodnie z wolą Bożą. T. Helfont, *op.cit.*, s. 8-11.

lestyńskiego Islamskiego Dżihadu, o czym wyraźnie świadczy liczba dokonanych przez nich samobójczych ataków terrorystycznych.

Analiza ideologicznych podstaw Palestyńskiego Islamskiego Dżihadu wskazuje wyraźnie, że ich koncepcja islamskiego fundamentalizmu nie pretenduje ani do stworzenia jego nowej, odrębnej wersji, ani też do bycia całościową, uniwersalną ideologią islamskiego fundamentalizmu skierowaną do ogółu muzułmanów. Obserwujemy tu raczej proces zawężania i wybiórczego traktowania elementów doktryny salafickiej, którego celem jest przedstawienie kwestii palestyńskiej jako kluczowej i priorytetowej dla obrony Ziemi Islamu (Dar al-Islam) przed agresją i atakiem wrogich sił. Centralną pozycję zajmuje zaś palestyński etnonacjonalizm wyrażający się w uznaniu, że wyzwolenie Palestyny spod okupacji żydowskiej i utworzenie islamskiego państwa dla Palestyńczyków jest sprawą kluczową nie tylko dla nich samych, ale także dla wszystkich muzułmanów. Przekonanie to opiera się na trzech założeniach. Po pierwsze, wierze, że tylko islam jest siłą zdolną do wyzwolenia narodu palestyńskiego. Po drugie, że szczególna rola Palestyny w życiu każdego muzułmanina zapisana jest w wersetych Koranu. Po trzecie, że walka o wyzwolenie Palestyny jest częścią większego, historycznego konfliktu pomiędzy muzułmanami a żydami¹⁶. W istocie znaczna część ideologii Palestyńskiego Islamskiego Dżihadu koncentruje się na próbie udowodnienia szczególnej roli Palestyny w świecie islamu oraz na uczynieniu z islamu ważnego elementu palestyńskiej tożsamości narodowej.

Konsekwencją takiego podejścia są relacje Islamskiego Dżihadu ze świeckimi ugrupowaniami palestyńskiego ruchu narodowego. Odnosząc się do pozycji swojej organizacji wśród innych ugrupowań palestyńskich Fathi Szikaki stwierdzał, iż Bracia Muzułmanie wybrali ścieżkę wiary, palestyńscy nacjonaliści wybrali ścieżkę dżihadu, natomiast oni sami zdołali połączyć obie te ścieżki. Abd al-Aziz Awda mówił: „Jestem palestyńskim muzułmaninem, uważam Palestynę za najważniejszy kraj w świecie islamu. Mam nadzieję, że powstanie tam państwo islamskie, wszyscy o tym marzymy”¹⁷.

Islamski Dżihad uważa utworzenie niepodległego państwa palestyńskiego za warunek konieczny dla skutecznej działalności religijnej i odnowy wartości islamskich wśród Palestyńczyków. Dzieje się tak, ich zdaniem, z dwóch powodów. Po pierwsze, ponieważ państwo Izrael okupuje ziemię zamieszkaną przez Palestyńczyków, utrudniając, a w zasadzie uniemożliwiając tym samym skuteczną działalność religijną, społeczną czy edukacyjną. Po drugie, ponieważ istnienie i działalność państwa żydowskiego jest częścią kulturowej, religijnej i społecznej ofensywy świata zachodniego przeciwko światu islamu, więc zniszczenie Izraela jest konieczne dla powstrzymania tego ataku.¹⁸ Wśród dwóch równorzędnych

¹⁶ Ibidem, s. 34.

¹⁷ Z. Abu-Amr, *op.cit.*, s. 105.

¹⁸ Ibidem, s. 104-106.

celów ugrupowania: skutecznej walki narodowowyzwoleńczej i walki o islamski charakter państwa i społeczeństwa palestyńskiego, ten pierwszy jest priorytetem dlatego, że bez jego realizacji nie uda się zrealizować tego drugiego. Jest to znacząca różnica w stosunku, na przykład, do ideologii Hamasu, który uznaje, że uprzednia odnowa religijna społeczeństwa palestyńskiego jest warunkiem koniecznym do osiągnięcia sukcesu w walce z Izraelem¹⁹.

Ponieważ wątek nacjonalistyczny odgrywa pierwszoplanową rolę w retoryce Palestyńskiego Islamskiego Dżihadu, od chwili powstania utrzymywał dobre stosunki z Fatahem. Oba ugrupowania miały ten sam główny cel, a Islamski Dżihad nie pretendował do tego, aby rywalizować z Fatahem w wpływy, lecz uznawał jego przewodnią rolę.²⁰ Relacje te ochłodziły się w pierwszej połowie lat 90. XX w., w związku z rozpoczęciem procesu pokojowego, który wielu przywódców palestyńskiego ugrupowania islamskiego uznało za zdradę ideałów narodowych. Trzeba jednak zaznaczyć, że stosunki pomiędzy Palestyńskim Islamskim Dżihadem a Fatahem nigdy nie przerodziły się w otwarty konflikt zbrojny, tak jak to miało miejsce w przypadku relacji Fatah – Hamas. Może to wynikać z faktu, że ideologiczne cele Islamskiego Dżihadu i Fatahu są w większym stopniu zbieżne niż cele Fatahu i Hamasu. Bardziej prawdopodobne jest jednak inne wyjaśnienie – Islamski Dżihad jako ugrupowanie małe i elitarne, o charakterze wybitnie zbrojnym i bez ambicji politycznych, nie jest dla Fatahu konkurencją na wewnątrzpalestyńskiej arenie politycznej. Konflikt Fatahu z Hamasem ma zaś zdecydowanie charakter politycznego konfliktu o władzę, nie zaś konfliktu o podłożu ideologicznym czy religijnym.

Palestyński Islamski Dżihad jako zagrożenie dla bezpieczeństwa Izraela

Spśród istniejących obecnie, znaczących ugrupowań palestyńskich Islamski Dżihad jest jedynym, które traktuje cały obszar historycznej Palestyny jako niepodzielną jednostkę terytorialną, nie uznając istnienia państwa Izrael i twierdząc, że państwo palestyńskie musi powstać na obszarze obejmującym całość terytoriów państwa żydowskiego, okupowany przez niego Zachodni Brzeg Jordanu oraz Strefę Gazy. W konsekwencji Palestyński Islamski Dżihad nie wchodzi w żadne, oficjalne czy nieoficjalne, kontakty z władzami Izraela i z góry odrzuca możliwość negocjacji pokojowych czy rozwiązania konfliktu środkami dyplomatycznymi.

¹⁹ Więcej na ten temat zobacz m.in.: M. Litvak, *The Islamization of Palestinian Identity*, Tel Awiw 1996, s. 12-14; A. Nusse, *Muslim Palestine. The Ideology of Hamas*, Amsterdam 1998, s. 47-49.

²⁰ Stanowisko Islamskiego Dżihadu w kwestii Fatahu głosiło, że *Fatah jest nie tylko największym ruchem palestyńskim, nie tylko matką obecnej zbrojnej rewolucji (...), jest stale w centrum spraw Palestyńczyków wszelkiej przynależności*. Z. Abu-Amr, *op.cit.*, s. 109.

Jest więc w tym względzie bardziej radykalny niż wszystkie inne palestyńskie ugrupowania polityczne czy zbrojne, łącznie z Hamasem, którego przywódcy niejednokrotnie deklarowali, że skłonni są uznać *de facto* istnienie państwa Izrael i zgodzić się na powstanie niepodległej Palestyny jedynie na Zachodnim Brzegu Jordanu i w Strefie Gazy²¹. Islamski Dżihad nie czyni takiego rozróżnienia i jednakowo traktuje ataki na izraelskie cele wojskowe i cywilne, zarówno w samym Izraelu, jak i na terytoriach okupowanych. Palestyński Islamski Dżihad odrzucił porozumienia z Oslo, uznając je za zdradę palestyńskich interesów narodowych. W efekcie uznają oni Palestyńską Władzę Narodową (Autonomię Palestyńską) za twór nielegalny, nie utrzymują kontaktów z jej strukturami oraz nie biorą udziału w życiu politycznym tego tworu.

Jak już wspomniałem, prawdopodobnie biorąc przykład z tajnych ugrupowań palestyńskich z lat 30. XX w. zakładanych przez szejka Izz ad-Din al-Kassama, założyciele Islamskiego Dżihadu stworzyli go jako organizację tajną, wysoce zakonspirowaną i elitarną. Kandydaci dobierani byli starannie a potencjalni nowi członkowie byli skrupulatnie obserwowani i poddawani próbom. Nie uchroniło to dwóch głównych przywódców ugrupowania przez aresztowaniem. Fathi Szikaki skazany został w roku 1986 na 4 lata więzienia za sianie nienawiści, przemyt broni i przynależność do Islamskiego Dżihadu, a następnie w sierpniu 1988 r. deportowany. Abd al-Aziz Awda zesłany został w listopadzie 1987 r. do Libanu²². Byli to jednak dwaj główni przywódcy, będący niejako „twarzą” ugrupowania i jego „głosem”, stąd izraelskie służby mogły ich stosunkowo łatwo namierzyć. Jeśli natomiast chodzi o poszczególne komórki zbrojne, to poziomy charakter ich organizacji oraz duża niezależność działania sprawiły, że władze izraelskie miały ogromne problemy z powstrzymaniem ich działań, nawet po aresztowaniu przywódców ugrupowania.

Palestyński Islamski Dżihad od chwili swego powstania przystąpił do praktycznej realizacji celów wyznaczonych przez jego przywódców, czyli zbrojnej walki przeciwko Izraelowi. Spośród dokonanych wówczas ataków największym echem odbiło się obrzucenie granatami izraelskich żołnierzy podczas ceremonii pod Ścianą Płaczu w październiku 1986 r., zabójstwo dowódcy izraelskiej żandarmerii wojskowej w Strefie Gazy, kapitana Rona Tala w sierpniu 1987 r. oraz zacięte walki z wojskiem izraelskim w dzielnicy Gazy Szidża'ijja, w październiku tego samego roku. Członkowie Islamskiego Dżihadu dokonywali również licznych ataków na izraelskich cywilów i wojskowych, głównie przy użyciu broni

²¹ Deklaracje takie składali m.in. przywódcy Hamasu: szejk Hamad Jasin, Musa Abu Marzuk w latach 90. XX w. oraz obecny lider tego ugrupowania Ismail Hanija w 2006 r. Patr.: List szejka Jasina, zawierający to oświadczenie, którego autentyczność potwierdził ówczesny rzecznik Hamasu Muhammad Nazzal, opublikowany został w „Jerusalem Post”, 3 XI 1993. Cyt. za: A. Nusse, *op.cit.*, s. 153 oraz wywiad Ismaila Hanije dla tygodnika „Der Spiegel”, 12 VI 2006.

²² Z. Abu-Amr, *op.cit.*, s. 94.

palnej i noży. Należy przy tym zwrócić uwagę na fakt, że aż do wybuchu pierwszej Intifady w grudniu 1987 r. większość, zarówno politycznych jak i militarnych konfrontacji w konflikcie izraelsko-palestyńskim, toczyła się poza obszarem Palestyny, a ich głównym aktorem po stronie palestyńskiej były ugrupowania skupione w OWP, opierające swą siłę na Palestyńczykach z diaspory. Akcje zbrojne i ataki terrorystyczne podejmowane przez mieszkańców Strefy Gazy i Zachodniego Brzegu Jordanu należały jeszcze do rzadkości, a Islamski Dżihad był poniekąd pionierem na tym polu. Stąd też ugrupowanie uznane zostało przez władze izraelskie za ekstremalnie niebezpieczne i ścigane było z całą stanowczością²³. Należy przy tym jednak zaznaczyć, że w omawianym okresie (aż do wybuchu Intifady) większość zbrojnych ataków Palestyńskiego Islamskiego Dżihadu wymierzona była w izraelskich żołnierzy i obiekty wojskowe. Ataki na cywilów zdarzały się rzadko i skierowane były głównie przeciwko izraelskim osadnikom. Liczba ataków na cywilów zwiększyła się w okresie Intifady.

Po wybuchu palestyńskiego powstania Islamski Dżihad zintensyfikował swoją działalność dokonując licznych ataków w Strefie Gazy, na Zachodnim Brzegu Jordanu, jak i w samym Izraelu²⁴. Wzrostu przemocy ze strony ugrupowania nie powstrzymały bardzo zdecydowane działania władz izraelskich (zabójstwa kilku znanych członków), deportacje oraz surowe kary wymierzane schwytanym członkom (wieloletnie wyroki więzienia, w kilku przypadkach wyroki dożywocia). Poniższa (terytorialna) struktura ugrupowania, podzielonego na liczne, działające niezależnie od siebie komórki, których dowódcy i członkowie nie znali się wzajemnie sprawiała, że likwidacja jednego czy nawet kilku oddziałów Islamskiego Dżihadu nie zaburzała działalności pozostałych. Dwaj założyciele i główni przywódcy ugrupowania Fathi Szikaki i Abd al-Aziz Awda deportowani przez Izrael do Libanu założyli kwaterę główną Islamskiego Dżihadu w Damaszku i stamtąd kierowali jego działaniami.

W czasie Intifady nastąpiła też dość istotna zmiana taktyki ugrupowania dotycząca jego polityki informacyjnej. Od początku Palestyński Islamski Dżihad nie przyznawał się do zamachów dokonywanych przez swoich członków, nie chcąc ściągnąć na siebie izraelskiego odwetu i uznając, że skrytość operacji jest najlepszym gwarantem ich sukcesu. Od końca roku 1987 zaczęto jednak ujawniać swój udział w przeprowadzonych atakach, prawdopodobnie po to, aby udowodnić swoje istnienie i aktywność, a przez to przyciągnąć nowych członków.²⁵ Przyniosło to skutek w postaci znaczącego rozwoju komórek Islamskiego Dżihadu na Zachodnim Brzegu Jordanu, szczególnie w Nablusie, Tulkarem, Kalkili, Hebronie

²³ Ibidem, s. 107.

²⁴ Np. atak na izraelski autobus na drodze Tel-Awiv – Jerozolima w lipcu 1989 r., w którym zginęło 14 Izraelczyków. Ibidem, s. 108.

²⁵ S. Mishal, *Intifada Discourse*, [w:] *The PLO and Israel. From Armed Conflict to Political Solution, 1964-1994*, S. Avraham i M. Moshe (red.), Nowy Jork 1997, s. 198-199.

i Dżeninie. Próba zamiany charakteru ugrupowania na organizację masową nie miała jednak szans powodzenia, gdyż nie był on w stanie rywalizować z o wiele bardziej rozwiniętymi i doświadczonymi w sferach działalności socjalnej, kulturalnej czy edukacyjnej Fatahem i Hamasem. Odejście natomiast od modelu *stricte* elitarniej i zakonspirowanej grupy zbrojnej miało swoje negatywne konsekwencje w przyszłości, gdyż ułatwiło izraelskim służbom specjalnym zadanie jego infiltracji.

Po podpisaniu przez Izrael i OWP 13 IX 1993 r. w Oslo Deklaracji Zasad, lider Islamskiego Dżihadu Fathi Shikaki zdecydowanie ją potępił i zapowiedział, iż Islamski Dżihad zrobi wszystko, aby nie weszła ona w życie. Wezwał inne ugrupowania do udziału w „wyścigu o zatrzymanie procesu pokojowego”, który poprzez serię zamachów terrorystycznych w Izraelu i na Terytoriach Okupowanych miał skłonić Izrael do zerwania zawartych porozumień. W tym to właśnie okresie Palestyński Islamski Dżihad zaczął na szeroką skalę stosować samobójcze zamachy terrorystyczne, które na następne kilkanaście lat stały się zmorą władz i społeczeństwa izraelskiego²⁶. Liczba zamachów samobójczych, a także innego typu ataków terrorystycznych (przy użyciu broni palnej, podkładanie bomb czy wystrzeliwanie domowej produkcji rakiet typu Kassam), przeprowadzanych przez Islamski Dżihad była nieproporcjonalnie duża w stosunku do wielkości i liczebności tej organizacji.

Fakt, iż tak liczni członkowie tak niewielkiego ugrupowania gotowi byli stracić swoje życie w samobójczych atakach jest zastanawiający i świadczy o wysokim stopniu ich zindoktrynowania. Wpływ na to miał niewątpliwie wspomniany już wcześniej fakt zaadaptowania do ideologii ugrupowania przejętej z rewolucji irańskiej koncepcji męczeńskiej śmierci (szahada) i samopoświęcenia (istishad)²⁷. W przemówieniach i tekstach przywódców Islamskiego Dżihadu (drukowanych np. w czasopiśmie „Al-Islam wa Filastin” – „Islam i Palestyna”), poświęcenie własnego życia na drodze dżihadu uznawano nie tylko za usprawiedliwione, ale wręcz za konieczne i chwalebne w oczach Boga²⁸.

²⁶ Oprócz Palestyńskiego Islamskiego Dżihadu bardzo liczne zamachy samobójcze organizował również Hamas, a w trakcie Intifady Al-Aksa (2000-2005) także Brygady Męczenników Al-Aksa i, choć w mniejszej liczbie, Ludowy Front Wyzwolenia Palestyny. Pełna lista zamachów samobójczych wraz z odpowiedzialnymi za nie ugrupowaniami palestyńskimi, dostępna jest na stronie MSZ Izraela: *Suicide and Other Bombing Attacks in Israel Since the Declaration of Principles (Sept. 1993)*, <http://www.mfa.gov.il/MFA/Terrorism+Obstacle+to+Peace/Palestinian+terror+before+2000/Suicide+and+Other+Bombing+Attacks+in+Israel+Since.htm> (7 XI 2012).

²⁷ Koncepcje te są silnie nacechowane szyickim mistycyzmem i w zasadzie, aż do ich upowszechnienia przez ajatollaha Chomeiniego i islamską rewolucję w Iranie, były one obce islamowi sunnickiemu. T. Helfont, *op.cit.*, s. 42.

²⁸ Przytaczając oczywiście na potwierdzenie tego liczne, najczęściej wyrwane z kontekstu fragmenty Koranu. Ibidem, s. 43.

Zmusiło to władze izraelskie do skoncentrowania wysiłków na neutralizacji tego zagrożenia. Pierwszym dużym sukcesem izraelskiego wywiadu i jednocześnie poważnym ciosem dla Islamskiego Dżihadu było zamordowanie przez agentów Mossadu w październiku 1995 r. na Malcie Fathiego Szkikaki. Pozbawione charyzmatycznego przywódcy ugrupowanie na pewien czas straciło na znaczeniu, tym bardziej, że drugi z założycieli ruchu, Abd al-Aziz Awda, prawdopodobnie zrezygnował z aktywnej działalności w organizacji, z powodu sporów z innymi przywódcami. Na czele ugrupowania stanął Ramadan Szallah, który kieruje nim do dziś²⁹. Spadek aktywności Islamskiego Dżihadu w drugiej połowie lat 90. XX w. spowodowany był zarówno śmiercią przywódcy, jak i skutecznymi działaniami izraelskich służb bezpieczeństwa wspomaganych przez policję i siły bezpieczeństwa Autonomii Palestyńskiej. Komórki Islamskiego Dżihadu zostały zepchnięte do defensywy i zmuszone do ograniczenia liczby ataków, jednak władzom izraelskim bynajmniej nie udało się całkowicie zniszczyć jego struktur organizacyjnych. Dlatego też po wybuchu drugiej intifady we wrześniu 2000 r. nastąpiła ponowna aktywizacja członków tej organizacji, którzy w liczbie przeprowadzanych ataków terrorystycznych nie ustępowali zbrojnym skrzydłom dwóch głównych palestyńskich ugrupowań – Fatahu i Hamasu³⁰.

Palestyński Islamski Dżihad konsekwentnie nie uznaje legalności izraelsko-palestyńskich porozumień pokojowych i odmawia udziału w wyborach do Palestyńskiej Rady Legislacyjnej (kandydaci z ramienia Islamskiego Dżihadu wzięli natomiast udział w wyborach lokalnych w 2005 r., zdobywając nawet kilka miejsc w radach miejskich w różnych miejscowościach w Strefie Gazy). Nieugięte stanowisko omawiane tu ugrupowanie prezentuje również w odniesieniu do Izraela, nie uznając jego prawa do istnienia i nie prowadząc z nim żadnych rozmów. Palestyński Islamski Dżihad odmówił np. podpisania na początku 2005 r. zawieszenia broni z Izraelem, kończącego *de facto* Intifadę Al-Aksa, na które zgodziła się większość palestyńskich ugrupowań, nawet Hamas. Wobec tak nieprzejednanej postawy i konsekwentnego trzymania się celów i metod wyznaczanych przez jego ideologię, Islamski Dżihad pozostaje na czele izraelskiej listy najgroźniejszych palestyńskich ugrupowań.

Wnioski

Palestyński Islamski Dżihad od momentu swego powstania stanowi jedno z głównych zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa Izrael. W licznych akcjach zbrojnych i atakach terrorystycznych przeprowadzonych przez to ugrupowanie zginęły setki

²⁹ H. Fletcher, *Palestinian Islamic Jihad*, <http://www.cfr.org/israel/palestinian-islamic-jihad/p15984> (7 XI 2012).

³⁰ *Suicide and Other...*, *op.cit.*

osób, a tysiące odniosły rany. Było to wynikiem konsekwentnego stosowania przez grupę przyjętej metody, walki zbrojnej za wszelką cenę, jako jedynego środka działania wobec wrogów islamu i Palestyny. Raczej wątpliwe, aby w znaczący sposób przybliżyło to Islamski Dżihad do osiągnięcia jego głównego celu, czyli powstania islamskiego państwa palestyńskiego. Niewątpliwie jednak ideologia ugrupowania odcisnęła swoje piętno na jego kształcie, strukturze oraz metodach i sposobie działania. Widoczne jest to zarówno w jego elitarnym i wysoce zakonspirowanym charakterze, w trudnej do spenetrowania dla przeciwnika terytorialnej strukturze organizacyjnej, czy w bezkompromisowym uznaniu motywowanej religijnie walki zbrojnej (dżihadu) za jedyny sposób wyzwolenia Palestyny. Zawarte w ideologii Islamskiego Dżihadu islamski fundamentalizm i palestyński etnonacjonalizm sprawiły również, że ugrupowanie to posiadało ogromną łatwość w nawiązywaniu kontaktów oraz współpracy z innymi palestyńskimi grupami, zarówno o orientacji religijnej (Hamas), jak i narodowej (Fatah). Umiejętnie zaadaptowane i wykorzystane elementy ideologiczne zaczerpnięte z koncepcji irańskiej rewolucji islamskiej wpłynęły natomiast na wyjątkowo dużą, jak na skalę wielkości tego ugrupowania, liczbę zamachowców samobójców, których wydał Palestyński Islamski Dżihad.

Summary

Jarosław Jarząbek

Etnonationalism and Islamic fundamentalism as the basis of ideology of Palestinian Islamic Jihad

While Palestinian Islamic Jihad is a relatively small group when it comes to the number of its members, it is seen as one of the most serious threats for the security of Israel. This article analyses the influence of ideology of Palestinian Islamic Jihad on its nature, organizational structure and methods of operation. This influence is widely seen i.a. in its exclusive and highly secretive nature, a territorial structure (which makes it difficult to penetrate for the enemy) or in its uncompromising attachment to the religiously motivated armed struggle (jihad) as the only way to liberate Palestine. The elements of Islamic fundamentalism and Palestinian etnonationalism in the ideology facilitate the contacts and cooperation with other Palestinian groups, both the Islamic ones (Hamas) and the nationalist ones (Fatah). Knowingly adapted and used elements of the ideology of Islamic revolution in Iran resulted in a large number of the suicide terrorist attacks by the members of Palestinian Islamic Jihad.

Jarosław Jarząbek – dr nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce, adiunkt w Zakładzie Badań Wschodnich Instytutu Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego